

Çağdaş Yaklaşımlar Odağında TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI- III

Editörler

Doç. Dr. Mustafa Dinç

Doç. Dr. Ahmet Turan Türk

paradigma akademi

Çağdaş Yaklaşımlar Odağında
TOPLUM ve
KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI- III

Editörler

Doç. Dr. Mustafa Dinç

Doç. Dr. Ahmet Turan Türk

Paradigma Akademi

Çağdaş Yaklaşımlar Odağında
TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI- III

Editörler

Doç. Dr. Mustafa Dinç

Doç. Dr. Ahmet Turan Türk

ISBN: 978-605-72190-8-4

Paradigma Akademi Yayınları

Sertifika No: 69606

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Yayın Sorumlusu

Nevin SUR

Kapak

Himmet AKSOY

Matbaa

Bulut Dijital Matbaa LTD. ŞTİ.
Sertifika No: 48120

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Aralık 2022
Paradigma Akademi

Çağdaş Yaklaşımlar Odağında
TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI- III

Editörler

Doç. Dr. Mustafa Dinç

Doç. Dr. Ahmet Turan Türk

Yazarlar

Prof. Dr. Mehmet Ali Yolcu

Prof. Dr. Mustafa Sever

Prof. Dr. Ömer Solak

Prof. Dr. Selim Yılmaz

Doç. Dr. Aslı Büyükokutan Töret

Doç. Dr. Bilgin Güngör

Doç. Dr. Hacı Mehmet Yıldırım

Doç. Dr. Mustafa Aça

Doç. Dr. Mustafa Dinç

Dr. Öğr. Üyesi Büşra T. Durmuş

Dr. Mustafa Zengin

Öğr. Gör. Ayşe Uysal

Öğr. Gör. Nezihe Kara

Ahmet Çıkan

Ayşenur Arslan

Büşra Özdemir

Cem Meriç

Emine Karakoç

Goncagül Tural

Hazal Aslan

Hüseyin Ali Arayıcı

Tuğçe Özdemir

Yasemin Birtane

ORCID LİSTESİ

Ad Soyad	ORCID
Prof. Dr. Mehmet Ali Yolcu	0000-0001-7688-287X
Prof. Dr. Mustafa Sever	0000-0002-1991-2750
Prof. Dr. Ömer Solak	0000-0001-5816-4241
Prof. Dr. Selim Yılmaz	0000-0002-9028-4080
Doç. Dr. Ahmet Turan Türk	0000-0003-3714-5716
Doç. Dr. Aslı BÜYÜKOKUTAN Töret	0000-0001-8732-6043
Doç. Dr. Bilgin Güngör	0000-0001-7702-1668
Doç. Dr. Hacı Mehmet Yıldırım	0000-0003-0718-7296
Doç. Dr. Mustafa Açа	0000-0002-0784-9846
Doç. Dr. Mustafa Dinç	0000-0002-5639-4876
Dr. Öğr. Üyesi Büşra T. Durmuş	0000-0001-5158-0058
Dr. Mustafa Zengin	0000-0003-0225-9182
Öğr. Gör. Ayşe Uysal	0000-0002-9769-3346
Öğr. Gör. Nezihe Kara	0000-0003-0003-6487
Ahmet Çıkan	0000-0002-4379-570X
Ayşenur Arslan	0000-0001-8077-6850
Büşra Özdemir	0000-0002- 1699-8579
Cem Meriç	0000-0002-6545-0921
Emine Karakoç	0000-0003-2735-256X
Goncagül Tural	0000-0003-2083-323X
Hazal Aslan	0000-0001-8237-912X
Hüseyin Ali Arayıcı	0000-0002-6719-5717
Tuğçe Özdemir	0000-0001-9112-2641
Yasemin Birtane	0000-0002-0655-3605

SUNUŞ

21. yüzyıl, teknolojik bilginin son derece geliştiği ve insan yaşamının her anında büyük bir kolaylık ve dinamizmin hâkim olduğu bir çağ olmasının yanında insan, toplum ve kültüre dair kümülatif bilginin de küresel gündemdeki yerini güçlendirerek koruduğu bir süreç halini almıştır. İnsanlık yeni çağ içerisinde bir yandan teknolojik anlamda oldukça yoğun ve hızlı bir gelişim sergilemekteyken bir yandan da gelişimin bireysel, toplumsal ve kültürel sonuçlarına daha çok kafa yormaya başlamıştır. Bu anlamda içinde bulunduğumuz çağ her ne kadar teknik bilginin etkisiyle değişen ve dönüşen bir süreç olarak görünüyor olsa da sosyal bilimlerin de bu değişim ve dönüşümdeki yerinin tarihin hiçbir zamanında olmadığı kadar sağlamlaştığı asla göz ardı edilmemelidir. Bu itibarla, 2020 yılından itibaren her yıl kesintisiz olarak yayınlamayı hedefleyerek yola çıktığımız *Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları* isimli seride de sosyalbilimlerin bu önemini en azından Türkiye sahasındaki yeni bakış açılarıyla oluşturulan güncel çalışmalara yer vererek göstermeyi amaçlıyor ve serinin 3. kitabıyla karşınızda olmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Birbirinden değerli 23 sosyalbilimcinin farklı çalışma alanları ile ilgili katkı sundukları elinizdeki bu kitapta dil-edebiyat, halk bilimi, turizm, dijital kültür, toplumsal cinsiyet, kent kültürü, sosyal medya, denizcilik kültürü gibi geniş bir yelpazede keyifle okuyacağınızı düşündüğümüz toplam 20 bölüm yer almaktadır.

Serimizin 3. kitabına değerli çalışmaları ile katkı sunan yazar kadrosuna; tüm meşguliyetleri içerisinde çalışmaları değerlendiren hakemlere ve Paradigma Akademi Yayınları'nın tüm paydaşlarına teşekkür ediyoruz.

Aralık - 2022

Doç. Dr. Mustafa Dinç – Doç. Dr. Ahmet Turan Türk

Editörler

İÇİNDEKİLER

Sunuş iv

Geleneksel Ekolojik Bilgi (GEB) Kavramıyla İlişkili Bilimsel Terminoloji Üzerine Değerlendirmeler 1

Mehmet Ali Yolcu

Totemden Totem Yapmaya 13

Mustafa Sever

Yaşayan İnsan Hazinesi Eskişehirli Lületaşı Ustası Mehmet Başsav ve Geleceğe Aktardığı Miras 21

Aslı Büyükokutan Töret

Etnobiyoloji ve Etnoekoloji Türk Folklor Araştırmalarının Neresinde? 51

Mustafa Aça

"Alpman" İsimli Çizgi Filmin Alp Kavramı ve Alp Tipi Açısından İncelenmesi 65

Ayşe Uysal

Geleneksel Ekolojik Bilginin Kent Kültürüne Yansımaları: Çanakkale Örneği 77

Cem Meriç

Tarihi Alan'ın Kutsal Mekânları ve Ziyaret Fenomeni 111

Yasemin Birtane

Öğretmen-Yazar Songül Dündar'ın Âşıklık Yönü: Gülüm Ana 125

Ahmet Çıkan - Mustafa Dinç

Sembollerin Gücü: Rune Terapisi ile Şifalanma 141

Büşra Özdemir

Kent Kültüründe Bekârlığa Veda Partileri: Eskişehir Çekim Bahçesi Örneği 159

Tuğçe Özdemir

Mekân ve Hafıza İlişkisine Halkbilimsel Bir Bakış: Ödemiş Lübbey Köyü Örneği 179

Hüseyin Ali Arayıcı

Dijital Oyun Folkloru Bağlamında Valorant Oyunu: Türk Kelle Avcısı Fade Karakteri 197

Ayşe Nur Arslan

Geleneksel Dilencilikten Sosyal Medya Dilenciliğine 217

Goncagül Tural
Dijital Ortamda Kültür Aktarım Platformlarından Podcastlerin İşlevleri Üzerine Bir Değerlendirme 227
Hazal Aslan
Yüksek Ortaçağ Fransız Edebiyatı 237
Ömer Solak
Türk Roman Kapaklarında Edebî İmgenin Yorumlanması..... 281
Selim Yılmaz - Nezihe Kara
Afife Kemal'in *İrşad-I Şebab* Adlı Piyesi 301
Bilgin Güngör
"Kim Daha Fazla Özne?": Bir Netnografi Çalışması Olarak Feminizmin Halet-i Ruhiyesi 333
Büşra T. Durmuş
Teknoloji Profesyonel Turist Rehberliği İçin Bir Tehdit Mi? Sesli Seyahat Rehberi Örneği..... 365
Hacı Mehmet Yıldırım - Emine Karakoç
Marmara Adası: Bir Adanın Unutulan Balıkçılığının Hikâyesi 385
Mustafa Zengin

GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİ (GEB) KAVRAMIYLA İLİŞKİLİ BİLİMSEL TERMİNOLOJİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER*

❖

*Mehmet Ali Yolcu**

Giriş

İnsanlığın ortaya çıktığı andan günümüze doğru yolculuğuna bakıldığında insanın çevreyle temasının simbiyotik bir şekilde ilerlediği görülür. İnsan için çevrenin semantik özellikleri vardır; doğa, mücadele ve uyumun kesişim noktalarında varlık bulmuştur. İnsan, doğa ve kültür arasında karmaşık bir ilişki söz konusudur. Ekoloji (doğa bilimi) canlıların kendi aralarında yahut çevreleriyle olan ilişkileri mercek altına alan bir bilim dalıdır. Ekolojinin içinde canlılar, birey, komünite, ekosistem gibi çeşitli düzeylerde ele alınır. Ekoloji, canlıların yaşam için gerekli olan şeyler ile yaşam döngüsünün sorunsuz bir şekilde devamına odaklanır.

Kavramlar

İnsan ve çevresi, coğrafi ve iklimsel özelliklerden mimari ve dünya görüşüne, ritüellerden mutfak kültürüne kadar bir dizi kültürel ögenin oluşumunu etkilemektedir. İnsanın fiziki çevresini kullanma şekli, kültür ve çevre şartları belirlemektedir. Herhangi bir kültürle onun doğal çevresi arasındaki çok yönlü etkileşim ve ilişki "kültürel ekoloji" olarak tanımlanır (Korkmaz ve Gürbüz, 2008). Çevresel determinizmin ileri sürdüğü, toplulukların yegâne gelişme-gelişememe nedeni coğrafya iken kültürel ekoloji buna karşı çıkar. Kültürel ekolojiye göre, çevre sadece insan faktörlerini kısıtlayan yahut ilerleten bir nedendir, ama onun belirleyicisi değildir. Gelişimi ya da geri kalmışlığı etkileyen faktörler, çevresel ve kültürel olabilir. İklimin sert veya ılıman olması, yağış miktarı, kuraklık vb. çevresel faktörler insan faaliyetlerini kısıtlayıcı rol oynadığı gibi; siyasal

* Bu çalışma, TÜBİTAK/SOBAG tarafından desteklenen "Kaz Dağları Çevresindeki Kırsal Yerleşmelerde Geleneksel Ekolojik Bilginin Yansımaları" (Proje No: 219K139) başlıklı bilimsel araştırma projesinin literatür taramaları sırasında ulaşılan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çanakkale-Türkiye. E-posta: mehmetaliyolcu@comu.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7688-287X.

sistemler, diğer toplumlarla olan ilişkiler, teknoloji, inanç sistemleri, sosyal ve ekonomik kurumlar da insan faaliyetlerini temelden etkilemektedir ve bu durum çevre ile ilişkilidir (Şanal ve Giray, 2020). Kültürel ekoloji kısaca, bir toplumun çevresine uyarlanma sürecidir. Burada birçok biyolojik yahut kültürel unsur işin içine girmektedir. Steward, özellikle aynı coğrafyada farklı gurupların, çevreye uyum sağlama çabalarının niteliği üzerine durmuştur. Buradan hareketle, çevresel determinizmin ortaya attığı gelişmişliğin altındaki tek nedenin çevre olduğu fikri sarsılmakta ve kültür işin içerisine girmektedir. Aynı coğrafyada farklı toplum ve kültürlerin olduğu; bu toplumların her birinin kültürel seviyesinin farklı olduğu gerçeği, Steward'ın çok hatlı evrim kuramını ortaya koymasına sebep olmuştur. Steward'a göre kültürel ve sosyal evrim sadece kültür, gelenek vb. kavramlara sıkıştırılsa da aslında çevre etkileşimi burada rol oynamaktadır (Steward, 1972).

Ekolojiyle ilişkili felsefi akımlardan biri de insanın doğaya üstünlüğünü radikal bir tavırla reddeden, doğaya dair farklı bir kavrayış sergileyen "derin ekoloji"dir. Doğaya kendi iyiliği için değer verme ve doğayı kutsallaştırarak onu hayati bir unsur olarak görmenin etik ve dini tutumu derin ekoloji olarak adlandırılır (Gottlieb & Barnhill, 2002). Derin ekoloji birey ve toplumların doğaya saygı duymalarını ister ve insanı evrenin merkezine yerleştiren insan-merkezli paradigmaya karşıdır. Derin ekolojinin temel ilkesi, insanlık gibi, yaşayan çevrenin bir bütün olarak aynı yaşama ve gelişme hakkına sahip olduğu iddiasıdır. Derin ekoloji terimini ilk kez, İsveçli bilim adamı Arne Naess kullanarak "derin ekoloji-sığ ekoloji" ayrımlarını şöyle yapmıştır (Tamkoç, 1994: 99):

Sığ Ekoloji	***Derin Ekoloji***
1. Doğadaki çeşitlilik bizim için değerli bir kaynaktır.	1. Doğadaki çeşitlilik kendi kendisi için değerli bir kaynaktır.
2. İnsan için olmayan değerlerden söz etmek saçmadır.	2. Değeri insan değeri olarak görmek, ırkçı bir önyargı ifadesidir.
3. Bitki türleri insanların yararına tarım ve tıpta kullanıldığı için değerlidir.	3. Bitki türleri korunmalıdır, çünkü onların değerleri özlerindedir.
4. Kirlenme, eğer ekonomik büyümeyi etkiliyorsa durdurulmalıdır.	4. Kirlenmeyi durdurmak, ekonomik gelişmeden daha önce gelmelidir.

5. Gelişen toplumlardaki nüfus artışı, ekolojik dengeyi tehlikeye düşürmektedir. 6. "Kaynak" demek, insan için yararlı kaynak demektir. 7. İnsanlar, yaşam standartlarında geniş çaplı bir gerilemeye razı olamazlar. 8. Doğa zalimdir ve böyle olması da gereklidir.	5. Dünya nüfusundaki artış, ekosistemi tehdit etmektedir, ama endüstriyel ve gelişmiş devletlerin nüfusu ve davranışları daha tehlikelidir. 6. "Kaynak" tüm yaşam için kaynaktır. 7. İnsanlar, aşırı gelişmiş milletlerin yaşam standartlarının düşmesine değil, genel yaşam niteliğinin düşmesine razı olmamalıdır. 8. İnsan zalimdir ama böyle olması gerekmez.

Derin ekoloji, bazen "ekozofi" olarak da adlandırılabilmektedir. Bu akım, insan benliğini geleneksel kavramlardan farklı olarak açıklayarak dini ve mistik tonlara sahip olduğunu gösterir. Derin ekoloji, kutsal ekolojide olduğu gibi varlıklar topluluğu fikrini destekleyerek modern bilimin insanı üstün gören tutumuna karşı çıkmaktadır. Geleneksel ekolojik bilgi sistemlerindeki inanç unsurlarına odaklanan bu iki alt alan önemli bir noktada ayrılırlar. Kutsal ekoloji GEB içerisindeki inançları ve inançlara bağlı pratikleri öğrenme yolunu bulmaya çalışır. Ruhsal-derin ekoloji ise insanın çevreyle ilişkisindeki manevi boyutu modern hayata uyarlamayı ve dini ritüellerin ruhsal-derin ekoloji bağlamında değerlendirilmesini önermektedir (Gottlieb & Barnhill, 2002).

"Kültürel ekoloji" ile "ekolojik antropoloji", antropolojinin alt dalları olarak görülmekte ve bunlar iklim değişikliğinden, insan çalışmalarına; biyolojiden, çevresel kirliliğe kadar birçok konuyu kapsamına almaktadır. Ekolojik antropoloji, kültürün insan grupları ile ekosistemler arasındaki dinamik etkileşimlerine nasıl aracılık ettiğine odaklanır. Çağdaş ekolojik antropolojideki birincil yaklaşımlar kültürel ekoloji, tarihsel ekoloji, politik ekoloji ve manevi ekolojidir. Leslie Sponsel 2012'de yayınladığı *Spiritual Ecology: A Quiet Revolution* adlı kitabında ekolojik antropoloji bağlamlı olarak "manevi antropoloji" kavramını da icat etmiştir.

Tarihsel olarak insan-çevre ilişkisi ilk olarak, "çevresel determinizm" bağlamlı olarak ele alınmıştır. Bu kavram, çevrenin, özellikle de yer şekilleri ve iklim gibi fiziksel faktörlerin, insan kültürünün ve toplumsal geliş-

menin modellerini belirlediği inancına dayanmaktadır. Çevresel determinizmi benimseyenler, kültürün ve hatta insan kişiliklerinin ekolojik, iklimsel ve coğrafi faktörlerle oluştuğunu savunurlar ve onlara göre sosyal koşulların kültürel gelişim üzerinde neredeyse hiçbir etkisi yoktur.

"Yerli bilgi" terimi, genel olarak yerli halk tarafından tutulan yerel bilgi veya belirli bir kültüre veya topluma özgü yerel bilgi olarak tanımlanır (Berkes, Folke & Gadgil, 1995). Bu tanıma göre yerli bilgi sistemi bir topluma ait inanç, pratik ve davranış biçimlerinin tamamını içermektedir. Yerli bilginin hem çevre bilgisini içermesini hem de araştırma alanını oluşturan toplumların az da olsa endüstriyelleşmeden etkilenmelerini göz önünde bulunduran Butler, "geleneksel ekolojik bilgi" teriminin daha yaygın olduğunu ancak yalnızca yerli bilginin geleneksel bilgiye değil aynı zamanda yerel çevre bilgisine de atıfta bulunduğunu belirtir (Butler, 2006: 108). Geleneksel ekolojik bilgi ve yerli bilgiyle birlikte görülen diğer bir kavram ise "yerel bilgi"dir. Yerel bilgi, görece daha yeni bilgilere atıfta bulunmak için tercih edilmektedir (Berkes, 1999). Kuhn ve Durden ise deneyime dayalı olduğu için geleneksel ekolojik bilginin aslında yerel bilgi olduğunu öne sürerler (Butler, 2006). Aynı zamanda yerel bilgi bir bölgedeki yerli olmayan balıkçıların, çiftçilerin ya da diğer üreticilerin bilgisini de kapsamaktadır (Nakashima & Roue, 2002). Öte yandan yerel bilgi terimi kastedilen kavramın ekolojik yönünü, zamansal boyutunu, kültürel aktarımını karşılamamaktadır (Berkes, 1999). Buna rağmen literatürde geleneksel ekolojik bilgi, yerli bilgi ve yerel ekolojik bilgi bazı çalışmalarda küçük farklılıklarla verilseler de sıkça bu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Günümüzde ise yaygın olarak "geleneksel ekolojik bilgi" terimi kullanılmaktadır.

Geleneksel ekolojik bilgi teriminin tanımı ve kullanımında uzun zaman ortak bir nokta bulunamamıştır. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) bu kavramın evrensel bir tanımı bulunmadığını kabul etmiş ancak geleneksel tıbbi, tarımsal ve ekolojik bilginin yanı sıra geleneksel müzik, hikayeler ve şiirler, dans, tasarım ve heykel içerdiğini de söylemiştir (Lefale, 2010). GEB tanımı yapılırken öncelikle ekolojinin kapsamı ve sınırları belirlenirken sahip olunan bakış açısı oldukça önemlidir. Ekoloji kavramı Batı'nın bilimsel bilgi kriterlerine göre tanım içerisinde kullanıldığı takdirde GEB var olamayacaktır. GEB içerisinde kullanılan ekolojik bilgi mutlaka canlıların birbirleri ve çevreleriyle olan ilişkilerine atıf yapmalıdır (Berkes, 1993). GEB'i tanımlama ve kullanım alanını belirlemenin zorluğunun diğer sebebi de "geleneksel" terimi ile ilgili tartışmalardır. Bu ke-

lime 19. yüzyılın sosyal bilim literatüründe basit, vahşi ve durağan bir toplumsal yapıya işaret eder. Warren, bu sebeple literatürde geleneksel terimine göre daha az anlam yüklenmiş olan yerli bilgi teriminin tercih edildiğini söylemektedir (Berkes, Colding & Folke, 2000).

Geleneksel aynı zamanda tarihsel deneyimlerden elde edilen davranış ve uygulamaların sosyal tutumlar, inançları, ilkeleri ve normları şeklinde aktarılan bir kültürel sürekliliği ifade eder. Bunun yanında toplumlar sürekli olarak çeşitli nedenlerle değişmekte ve bu değişimden inanç ve uygulamalar da etkilenmektedir. Bu noktada bir uygulamanın geleneksel olarak etiketlenmesini ne kadar ve ne sürede gerçekleşen bir değişimin belirleyeceği GEB'in evrensel bir tanımını yapmayı da zorlaştırmaktadır. Birçok araştırmacı bu sebeple geleneksel terimini kullanmaktan kaçınarak özellikle farklı sebeplerle çok sık ya da büyük değişimlere uğrayan toplumlar için -yerli bilgi gibi- alternatif terimler aramaktadırlar (Berkes, 1993).

GEB; adaptif süreçlerle gelişen ve nesiller arasında kültür kanalıyla aktarılan, canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkileri hakkında kümülatif bilgi, uygulama ve inançların tamamıdır (Berkes, Colding & Folke, 2000). Geleneksel ekolojik bilginin ilişkili üç bileşenden oluştuğu düşünülebilir; özel çevre bilgisi, ekosistem ilişkileri bilgisi, insan-çevre ilişkisini düzenleyen etik bilgisi. Görüldüğü üzere GEB yalnızca ekolojik bilgi içeren bir yapıdan daha fazlasını oluşturur (Stevenson, 1996). Geleneksel ekolojik bilgi, en genel haliyle binlerce yıl boyunca insanın çevre ile doğrudan teması sonucunda edinilen deneyimin temsilidir (Berkes, 1993). Bu genel tanım özellikle GEB'in oluşumu için gereken uzun sürelere ve diğer tüm tanımlama denemelerinde olduğu gibi insan-çevre ilişkisine odaklanmaktadır. GEB'in uzun yıllar süren ilişki ağı sonucu oluşmasına dikkat çeken diğer bir tanıma göre GEB, yerli halkların yüzlerce yıl boyunca çevre ile doğrudan temas yoluyla edindikleri bilgi tabanını ifade etmektedir (Inglis, 1993) Legat ise GEB'in zamansal bir çerçeve belirtmeden geleneksel ekolojik bilginin geleneksel yaşam tarzı olduğunu söyler (Butler, 2006).

GEB çalışmaları geliştikçe terimin birçok farklı tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar birbirleriyle çoğunlukla benzer noktalara odaklanmaktadırlar. Jhonson'ın GEB tanımı ise diğer tanımlar için bir başlangıç noktası olmuştur. GEB; doğa ile yakın temas halinde yaşayan, nesiller boyunca bir grup insan tarafından inşa edilen bir bilgi birikimi, sınıflandırma sistemi, yerel

çevre hakkında bir dizi ampirik gözlem ve kaynak kullanımını şekillendiren bir kontrol sistemi içerir. GEB'in nitelikleri cinsiyet, yaş, sosyal statü, entelektüel yetenek ve mesleğe bağlı olarak topluluk üyeleri arasında değişir. Kökleri geçmişe sıkı sıkıya bağlı olan geleneksel çevre bilgisi önceki nesillerin deneyimlerine dayanan ve günümüzün yeni teknolojik ve sosyo-ekonomik değişikliklerine uyum sağlayan hem kümülatif hem de dinamik bir sistemdir (McGregor, 2000).

GEB'in tanımlanmasında birçok araştırmacı bu bilgi türünün aktarım yolları, teknik özellikleri ve işlevlerine odaklanmaktadır. Bu tanımlar nesnel ve GEB hakkında gerek duyulan bilgileri içermekle beraber geleneksel ekolojik bilginin bu bilgiye sahip toplumlarda yetişen bireyler için taşıdığı anlamı barındırmazlar. GEB, kaynak yönetimi, üretim ve geçim yolları üzerine bilgi ve uygulamalar içermesinin yanında manevi boyutu da olan bir bilgi sistemidir. Bu sebeple taranan kaynaklarda kimi zaman GEB, bir yaşam tarzı, inanç ya da hayatta kalma şekli olarak tanımlanmıştır. Geleneksel bilgi insanların ruh sağlığına, kültürüne ve diline dayanan ve nesilden nesile aktarılan birikmiş bir bilgidir. GEB'in canlı olduğu toplumlarda yaşayan bireyler için bu kavram maneviyatı, dünya görüşünü ve yaşam tarzını da içermektedir. Öte yandan yabancı araştırmacılar için GEB yalnızca ekolojik bir bilgi sistemidir (McGregor, 2000). Roberts, aynı zamanda GEB'in kaynak kullanımı ve saygıyı düzenleyen bir otorite olarak sözlü gelenekte -hikaye, şarkı, efsane vb.- ya da dans ile aktarılmasının da geleneksel bilginin ruhsal yönüyle ilgili olduğunu söylemektedir (akt. McGregor, 2000). GEB aynı zamanda insan topluluklarının çeşitli ortamlarda yaşamak ve hayatta kalmak için geliştirdiği uyarlanabilir stratejilerin bir parçası olarak da görülebilir (Hernandez-Morcillo vd. 2014).

GEB'in tanımlanması ve kavramın anlaşılmasında Usher (2000) çeşitli kategorilerden söz etmektedir. Öne sürdüğü ilk kategori çevre hakkındaki rasyonel bilgileri içerir. Bu bilgiler genelde deneyimlere ve gözleme dayalıdır. Bu kategorinin bilgisine sözlü tarih ve geleneksel öğretilerde rastlanır. Diğer bir kategori ise çevrenin geçmişteki ve şimdiki kullanımının bilgisidir. Bu bilgi kategorisinde arazi kullanımları, iddia edilen haklar, sosyal ve tarihsel konular yer almaktadır. Sözlü tarih -geleneksel ekolojik bilgiden daha geniş bir kapsamı olmakla beraber- bu kategori ile ilişkili olarak düşünülebilir. Usher tarafından öne sürülen üçüncü kategori ise daha çok etik ve çevre ilişkisiyle ilgilidir. Hayvanlara ve çevreye nasıl davranılması gerektiğiyle ilgili ahlaki ya da etik ifadeler içerir ve kültürel temellidir. Son kategoride ise önceki üç kategoride söz edilen, gözlem, deneyim

ve öğrenmeyle elde edilen bilgilerin rehberliği için düzenlenen bir dünya görüşü yer almaktadır (Usher, 2000).

Geleneksel ekolojik bilgi kavramının bilimsel bir terim olarak yaygınlaşması 1980'lere dayanmakla birlikte GEB avcı-toplayıcı toplumlar kadar eski bir bilgi türüdür (Berkes, 1993) İnsanın doğal çevrede yaşamını sürdürebilmek için kurduğu ilişkiler ve edindiği bilgiler GEB'in temel bileşenlerini oluşturur. Modern toplumlarda ise insanın çevre ile olan ilişkisi gelişen teknoloji ve endüstri üretiminin etkisiyle oldukça azalmıştır. Bu ilişkinin azalması sonucunda çevre sorunları ve iklim değişikleri meydana gelmiştir. Günümüzde bu ekolojik sorunlarla ilgili bilincin artmasıyla birlikte yeni çözüm yolları aranmıştır. Eski tarımcıların, su mühendislerinin tanınması ve takdir toplamasıyla birlikte yerli gruplar üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda birçok yerli grubunun kendine has kaynak yönetim sistemine sahip olduğu görülmüştür. Sonuçta çağdaş kaynak sorunlarına ve ekolojik problemler için çözüm yolu olarak GEB önerilmiş ve böylece çalışmaların önü açılmıştır (Berkes, 1993). GEB çalışmalarının başlangıcı etnobiyoloji ile başlayan tür tanımlamaları ve sınıflandırmalarıdır. Bu çalışmalar daha sonra halkların ekolojik süreçleri ve çevre-insan ilişkisini anlamlandırma çabalarıyla devam etmiştir. (Berkes, Colding & Folke, 2000). İnsan-çevre ilişkisini anlamlandırmak için bir insan veya kültürün sahip olduğu ekolojik ilişkilerin kavramalarına odaklanan çalışmalar etnoekoloji alanında yapılmıştır. Hardesty, etnoekolojiyi, evrenin nesnelerini, etkinliklerini, eylemlerini sınıflandırmak için belirli bir kültür tarafından geliştirilen bilgi sistemlerinin incelenmesi olarak tanımlanan etno-bilimin bir alt kümesi olarak tanımlamıştır (akt. Berkes, 1999). Zamanla geleneksel ekolojik bilgi farklı bilim alanlarında kullanılmaya başlanmıştır.

1980'lerde yapılan ilk tasnif ve tanım çalışmalarının ardından birçok uluslararası kuruluş yerel bilgiye ilgi duymaya başlamıştır. 1984 ve 1989 arasında Uluslararası Koruma Birliği (IUCN) bünyesinde GEB çalışma grubu oluşturulmuş ve doğal kaynakların korunması ve yönetimi için geleneksel bilgiye başvurulması konusunda çalışmalar yapılmıştır (Berkes, 1999). Bu çalışma grubunu da bir dizi farklı program izlemiştir. Bu programlardan biri akademik GEB çalışmalarını da içeren UNESCO'nun İnsan ve Biyosfer (MAB) programıdır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise çoğunlukla geleneksel tarıma ve sürdürülebilir kalkınmaya odaklanan küresel geleneksel bilgi ağları ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan Uluslararası Araştırma ve Danışma Ağları Merkezi (CIRAN/Nuffic) Hollanda tarafından koordine edilmiştir (Berkes, 1999).

GEB yalnızca bilgileri, sınıflandırmaları ya da tanımları içeren bir bilgi sistemi değildir. Aynı zamanda GEB içerisine insan-çevre ilişkisinin sonucunda oluşan uygulamalar, davranış biçimleri ve inançlar da dâhildir. GEB analizlerinde temel alınan üç nokta geleneksel bilgi sistemlerinin yapısını ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. GEB öncelikle türlerin ve diğer çevresel fenomenlerin yerel gözleme dayalı bilgisini içerir. Bu bilgilerle bağlantılı olarak GEB, insanın kaynak kullanım faaliyetlerini sürdürme biçimlerini yönetir. Son olarak da GEB içerisinde insanın çevresine nasıl uyum sağladığı ya da insanın doğaya nasıl egemen olduğuna dair bir inanç yer alır (Berkes, 1999). Alandaki çalışmaların başlangıcında yalnızca bilgiye odaklanılmış ve türlerin tanımları ve sınıflandırmaları yapılmıştır. Modern GEB çalışmalarında ise motivasyon kaynağı çoğunlukla ekolojik sorunların çözümü, ekonomik çıkarlar ve kaynak yönetim sorunları olsa da bazı araştırmacılar "derin ekoloji", "kutsal ekoloji", "spritüal ekoloji" kavramlarına odaklanarak GEB'in manevi boyutunu da alana dahil etmeyi amaçlamışlardır.

GEB çalışmalarının odağında genelde kabileler ve endüstri üretimine geçmemiş topluluklar vardır. Bunun sebebi ise GEB'in kaynak kullanımında tarihsel sürekliliğe sahip toplumların bir özelliği olmasıdır. Bu toplumlar ise genelde endüstriyelleşmemiş, teknoloji bakımından ise az gelişmiş toplumlardır. Ancak çoğu zaman yerliler ya da kabileler üzerine çalışılsa da geleneksel kaynak yönetim sistemlerini sürdüren her topluluğun yerli ya da kabile olma zorunluluğu yoktur. (Berkes, Colding & Folke, 2000).

Geleneksel bilgi ve bilimsel bilgi birçok farklılıklara rağmen ortak noktaları da paylaşırlar. Her iki bilgi türünde de bilgiyi edinme yolu gözlem ve deneyime dayanmaktadır ve hem bilimsel bilgi hem de geleneksel bilginin temel amacı dünyayı anlamlandırmaktır (Berkes, Folke & Gadgil, 1995). Yine de bu iki bilgi türü arasındaki farklar dikkat çekicidir. Her şeyden önce geleneksel bilgi nitel verilere daha fazla güvenmektedir. Geleneksel bilginin coğrafi ölçeği daha sınırlıdır, yalnızca belli bölgelerde ve topluluklarda çalışma yapabilmektedir. Geleneksel bilgi uzun yıllar boyunca nesiller arasında aktarılması sebebiyle bilgilerin birikimi oldukça yavaştır. Bilimsel bilgi sistematik deneyler ile sonuca ulaşmayı hedefler fakat geleneksel bilgide deneme-yanılma yolu geçerlidir. Tahminlerin doğrulanması için geleneksel bilgide uzun zamana ihtiyaç duyulur. Geleneksel bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki en temel farklılıksa bilimsel bilgi-

nin aksine geleneksel bilginin genel ilkeler ya da teorilerle ilgilenmemesidir (Berkes, Folke & Gadgil, 1995). Geleneksel bilginin üretimi ve öğrenimindeki temel amaç kaynak yönetimi ve yaşamı sürdürmedir.

GEB durağan bir bilgi sistemi değildir. Değişen yaşam şartları, gelişen teknoloji, göç, doğal afet gibi birçok etken sonucunda yeni yaşam düzenine uyarlanabilen bir bilgidir. GEB'in nesiller boyunca aktarımı sözlü kültür ya da pratik deneyimlerle gerçekleşmektedir ve bu bilgiler deneme yanılma yoluyla test edilir (Ohmagari & Berkes, 1997). Öte yandan GEB sitemleri içerisinde yer alan uygulamalar her zaman ekolojik açıdan akıllıca olmayabilirler. Değişen şartlara bağlı olarak bazı GEB uygulamaları etkisini kaybetmiş ve yaşam biçimine uyumsuz hale gelmiştir (Berkes, Colding & Folke, 2000). GEB'in uyarlanabilir yapısıyla ilgili Ruddle, yerel bilginin çoğu zaman yerel olmayan bilgiyle melezleştiğini ve değişime yanıt olarak GEB'e yeni bilgiler eklendiğini belirtir (akt. Butler, 2006).

Geleneksel ekolojik bilginin değişen koşullara göre uyarlanabilirliği sosyo-ekolojik sistemin esnekliğiyle ilgilidir. Sosyo-ekolojik sistem, insan ve çevre ilişkisini karşılamak için kullanılan bir kavramdır (Berkes, Colding & Folke, 2003). Her büyük çevresel veya sosyal tedirginlik insan-çevre ilişkisini değiştirir ve yeni bir denge gelişir. Bu değişim sosyo-ekolojik sistemde esneklik yaklaşımının argümanıdır (Berkes & Turner, 2006). Sosyo-ekolojik sistemlerde esneklik; bir sistemde meydana gelebilecek ve sahip olduğu işlev, yapı ve kimliği korumaya devam edebileceği değişim miktarını, sistemin kendini organize etme derecesini ve sistemin öğrenme ve adaptasyon kapasitesini ifade etme becerisini kapsamaktadır (Olsson, Folke & Hahn, 2004). Uyarlanabilirlik yani esneklik kapasitesi yüksek olan sistemlerde bireyler değişen koşullar sonucunda daha az rahatsızlık duyarak sistemi istenilen biçime dönüştürebilmektedirler (Olsson, Folke & Hahn, 2004).

Sonuç

Geçmişe nispetle değişimin çok daha hızlı gerçekleştiği günümüz dünyasında folklorun yerelde ve genelde insanlığın ortak mirasına ve geleceğine hizmet edebilmesi değişimin dinamiklerine uyum sağlamakla mümkün olabilecektir. Doğal çevre ve insan ilişkisinin doğayı ve dolayısıyla insanlığın geleceğini tehdit eder bir hal alması, ekoloji odaklı araştırmalara duyulan ihtiyacın artacağına işaret etmektedir. Nitekim günümüz Batı biliminin araştırma alanları arasında ekolojiye verilen öncelik her geçen gün artmaktadır. Doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kay-

nak kullanımı konularında yerel toplulukların geleneksel ekolojik bilgilerinin tüm paradigmalarından yararlanmayı hedefleyen fen, doğa ve sosyal/kültür bilim şubeleri, etkileri somut biçimde takip edilir hale gelen ekolojik krizlere çözümler üretmenin yanı sıra doğa, insan ve kültür ilişkisinin henüz aydınlatılmamış meselelerine de el atmış olacaktır.

Kaynakça

Berkes, F. & Turner, N. J. (2006). "Knowledge, Learning and the Evolution of Conservation Practice for Social-ecological System Resilience". Human Ecology, 34(4): 479-494.

Berkes, F. (1993). "Traditional Ecological Knowledge in Perspective". *Traditional Ecological Knowledge: Concepts and Cases*. Ed. Inglis, J. T. Ottawa: Canadian Museum of Nature and the International Development Research Centre, 1-9.

Berkes, F. (1999). *Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management.* Philadelphia and London: Taylor and Francis.

Berkes, F., Colding, J. & Folke, C. (2000). "Rediscovery of Traditional Ecological Knowledge as Adaptive Management". Ecological Applications, 10(5): 1251-1262.

Berkes, F, Colding, J. & Folke, C. (2003). Navigating Social-Ecological Systems: Building Resilience for Complexity and Change. Cambridge: Cambridge University Press.

Berkes, F., Folke, C. & Gadgil, M. (1995). "Traditional Ecological Knowledge, Biodiversity, Resilience and Sustainability". *Biodiversity Conservation*, Eds. C. A. Perrings, et al. Dordrecht: Kluwer Academic Press, 281-300.

Butler, C. (2006). "Historizing Indigenous Knowledge". *Traditional Ecological Knowledge and Natural Resource Management.* Ed. C. R. Menzies. Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press, 107-126.

Gottlieb, R. S. & Barnhill, D. L. (2002). *Deep Ecology and World Religions: New Essays on Sacred Ground.* New York: State University of New York Press.

Hernandez-Morcillo, M. et al. (2014). "Traditional Ecological Knowledge in Europe: Status quo and Insights for the Environmental Policy Agenda". *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 56(1), 3-17.

Inglis, J. T. (1993) "Preface". *Traditional Ecological Knowledge: Concepts and Cases*. Ottawa: Canadian Museum of Nature and the International Development Research Centre, vı-vıı.

Korkmaz, H. ve Gürbüz, M. (2008). "Amik Gölü'nün Kültürel Ekolojisi". *Marmara Coğrafya Dergisi,* 17: 1-26.

Lefale, P. F. (2010). "Ua'afa le Aso Stormy Weather Today: Traditional Ecological Knowledge of Weather and Climate The Samoa Experience". *Climatic Change,* 100: 317-335.

McGregor, D. (2000). "Traditional Ecological Knowledge and Sustainable Development: Towards Coexistence". *The Way of Development: Indigenous Peoples, Life Projects, and Globalization.* Ed. Blaser, Mario. London: Zed Books, 72-91.

Nakashima, D. & Roue, M. (2002) "Indigenous Knowledge, Peoples and Sustainable Practice". *Encyclopedia of Global Environmental Change*, Ed. Ted Munn. New York: John Wiley, 314-324.

Ohmagari, K. & Berkes, F. (1997). "Transmission of Indigenous Knowledge and Bush Skills among the Western James Bay Cree Women of Subarctic Canada". Human Ecology, 25: 197-222.

Olsson, P., Folke C. & Hahn T. (2004). "Social-Ecological Transformation for Ecosystem Management: The Development of Adaptive Co-Management of a Wetland Landscape in Southern Sweden". *Ecology and Society,* 9(4): 2.

Şanal, Ş.ve Giray, F. H. (2020). "Kırsal Kalkınmada Kültürel Ekoloji Yaklaşımı: Isparta İli Eğirdir İlçesi Göktaş Mahallesi Uygulaması". *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 16(28): 1480-1507.

Sponsel, L. E. (2012). *Spiritual Ecology: A Quiet Revolution.* Santa Barbara, California: Praeger.

Stevenson, M. G. (1996). "Indigenous Knowledge in Environmental Assessment". *Arctic*, 49: 278-291.

Steward, J. H. (1972). *Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution*. Urbana: University of Illinois Press.

Tamkoç, G. (1994). *Derin Ekoloji.* İzmir: Ege Yayıncılık.

Usher, P. (2000). "Traditional Ecological Knowledge in Environmental Assessment and Management". *Arctic*, 53(2): 183-193.

Çağdaş Yaklaşımlar Odağında TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI- III

21. yüzyıl, teknolojik bilginin son derece geliştiği ve insan yaşamının her anında büyük bir kolaylık ve dinamizmin hâkim olduğu bir çağ olmasının yanında insan, toplum ve kültüre dair kümülatif bilginin de küresel gündemdeki yerini güçlendirerek koruduğu bir süreç halini almıştır. İnsanlık yeni çağ içerisinde bir yandan teknolojik anlamda oldukça yoğun ve hızlı bir gelişim sergilemekteyken bir yandan da gelişimin bireysel, toplumsal ve kültürel sonuçlarına daha çok kafa yormaya başlamıştır. Bu anlamda içinde bulunduğumuz çağ her ne kadar teknik bilginin etkisiyle değişen ve dönüşen bir süreç olarak görünüyor olsa da sosyal bilimlerin de bu değişim ve dönüşümdeki yerinin tarihin hiçbir zamanında olmadığı kadar sağlamlaştığı asla göz ardı edilmemelidir. Bu itibarla, 2020 yılından itibaren her yıl kesintisiz olarak yayınlamayı hedefleyerek yola çıktığımız Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları isimli seride de sosyalbilimlerin bu önemini en azından Türkiye sahasındaki yeni bakış açılarıyla oluşturulan güncel çalışmalara yer vererek göstermeyi amaçlıyor ve serinin 3. kitabıyla karşınızda olmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

+90 536 663 97 66
+90 286 217 22 24
/paradigmaak
/divit_kitabevi
/paradigmaakademiyayınevi

paradigma akademi
Basın Yayın Dağıtım

9 786057 219084

www.paradigmaakademiyayinlari.com
www.divitkitabevi.com | paradigmaakademitasarim@gmail.com